

УДК 351.82 : 316.422

Ю. В. ПЕРЕБЕЙНОС

ІННОВАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності інновацій та інноваційної діяльності. Обґрунтовано необхідність державного регулювання інноваційної сфери.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, державне регулювання.

The article deals with theoretical approaches to determining the nature of innovation and innovation activity. The necessity of state regulation of innovation sphere is justified.

Key words: innovation, innovation activities, government regulation.

Сучасний стан розвитку економіки України засвідчує вичерпність можливостей екстенсивного економічного розвитку та необхідність переходу до нових інструментів його прискорення, адекватних стану розвитку світової економіки. Сьогодні поза інноваційним шляхом Україна не зможе реалізувати жодної серйозної перспективної програми соціального та економічного розвитку. З урахуванням цього, особливої актуальності набуває обґрунтування теоретичних засад державного регулювання інноваційної діяльності.

Питання управління НТП у реальних секторах економіки значною мірою розвинені в працях українських і закордонних науковців. У цьому напрямі плідно працюють такі вчені, як В. Александрова, Ю. Бажал, М. Гаман, А. Гальчинський, О. Лапко, І. Новікова, В. Рижов, В. Хаустов, Т. Панфілова та ін. Велике значення приділяється визначенню основних категорій і понять економіки інновацій й інноваційних процесів, фінансовим підходам і методам оцінки ефективності інноваційних промислових виробництв, питанням теорії управління інноваційним розвитком. Значна частина публікацій присвячена безпосередньо процесам інноваційної діяльності, у тому числі на рівнях світу, держави, регіону й підприємства.

Утім, в опублікованих роботах недостатньо розроблені принципово важливі питання, що стосуються державного регулювання інноваційної діяльності: її допустимих меж, цілей, завдань, методів тощо. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій з питань інноваційної діяльності, дотепер не існує єдиного понятійного апарату для цієї сфери.

Метою статті є систематизація теоретичних підходів до визначення сутності інновацій та інноваційної діяльності, а також обґрунтування особливостей інноваційної сфери, які зумовлюють необхідність її державного регулювання.

Аналіз літературних джерел свідчить про наявність багатьох підходів до визначень і трактувань понять інновації, інноваційного процесу, інноваційної діяльності.

Інновація – процес, в якому винахід чи ідея набувають економічного змісту [11].

Інновація – сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що приводять до появи на ринку нових чи поліпшених промислових процесів і устаткування [3].

Інновація – науково-техніко-економічний процес, що через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, прибуток від її появи на ринку може принести додатковий дохід [7].

Інновація – нова науково-організаційна комбінація виробничих факторів, мотивована підприємницьким духом, це зміни з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, нових ринків і форм організації в промисловості [12].

Інновація – підсумковий результат створення і освоєння принципово нових чи модифікованих засобів, що задовольняють конкретні суспільні потреби і дають ряд ефектів – економічний, науково-технічний, соціальний, екологічний [10].

Інновація – прибуткове використання новацій у вигляді нових технологій, продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного та іншого характеру [4].

Нововведення зводяться до розвитку технології, техніки, управління на стадіях їхнього породження, освоєння, дифузії на інших об'єктах [6].

Інновація – упровадження чого-небудь нового [13].

Інновація – результат творчої діяльності, спрямованої на розробку, створення і поширення нових видів виробів, технологій, упровадження нових організаційних форм тощо [5].

Інновація – результат творчої діяльності у вигляді створених або впроваджених нових споживчих вартостей, споживання яких вимагає від організації зміни звичних стереотипів діяльності та навичок [1].

Інновація – кінцевий результат упровадження нововведень з метою зміни об'єкта управління й одержання економічного, соціального, науково-технічного чи іншого виду ефекту [14].

У найбільш загальному випадку інновація трактується як перетворення потенційного НТП на реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях на основі впровадження досягнень науки, техніки, технології як закономірний, об'єктивний процес удосконалювання цілеспрямованої діяльності.

Взявши за основу принципову відмінність між поняттями “об'єкт” і “процес”, визначення можна класифікувати таким чином.

Об'єктний:

– власне об'єктний, суть якого полягає в тому, що інновація виступає як об'єкт-результат НТП: нова техніка, технологія. Представниками даного напрямку є І. Шумпетер [12], П. Завлін [2], Л. Гохберг [9]. Аналогічне визначення надається в Законі України “Про інноваційну діяльність” [2];

– об'єктно-утилітарний – інновація виступає як об'єкт – нова споживча вартість, заснована на досягненнях науки і техніки, при чому акцент робиться на утилітарній стороні нововведення, його здатності задовольнити суспільні потреби з великим корисним ефектом. Представниками цього напрямку є Д. Соколов [8], Р. Фатхутдінов [14].

Процесний:

– власне процесний, суть якого полягає в тому, що інновація розглядається як комплексний процес, який включає розроблення, впровадження у виробництво і комерціалізацію нових споживчих вартостей – товарів, техніки, технологій, організаційних форм та ін. Представниками напрямку є А. Пригожин [6], М. Хучек [13];

– процесно-утилітарний – інновація виступає як процес створення, поширення і використання нових споживчих вартостей, акцент робиться на утилітарній стороні нововведення. Представниками такого напрямку є Б. Твісс [11], М. Мескон [3], В. Санто [7] та ін.;

– процесно-фінансовий – інновація виступає як процес інвестування в новациї, вкладення засобів у розробку нової техніки, технології, наукові дослідження. Представником даного напрямку є Ю. Морозов [4].

Більшість авторів трактують поняття “інновації” з позицій об’єктного підходу. Зупинимося на формулюванні поняття “інновації” на засадах саме цього підходу і погодимося з прийнятим у світовій практиці визначенням, відповідно до якого “інновація” – кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг.

Тоді інноваційний процес – такий науково-техніко-економічний процес, що через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій.

Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається, удосконалювання технології їхнього виготовлення з наступним упровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і закордонному ринках. Інноваційна діяльність, пов’язана з капітальними вкладеннями в інновації, є інноваційно-інвестиційною діяльністю.

Об’єкт інноваційної діяльності – розробка техніки і технологій підприємствами, що знаходяться незалежно від організаційно-правової форми і форми власності на території країни.

Суб’єкт інноваційної діяльності – юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, фізичні особи, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, що беруть участь в інноваційній діяльності.

Проведений аналіз свідчить, що відомі підходи враховують специфічний зміст інновації, що проявляється в такому:

– використанні нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівлі-продажу);

– упровадженні продукції з новими властивостями;

– використанні нової сировини;

– зміні в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення;

– появі нових ринків збуту.

Стратегія інноваційного розвитку економіки України повинна бути орієнтована на освоєння базових інновацій, які дадуть змогу перейти до нових технологічних структур виробництва та забезпечити конкурентоспроможність підприємств на ринку. Під впливом ринку базові продуктові інновації стануть імпульсом для зміни всієї технологічної основи виробництва. Пріоритет повинен бути наданий не розвитку країни на основі виробництва та інвестицій, а розвитку на основі активізації інноваційної діяльності в базових наукоємних галузях народного господарства, які є рушійними силами розвитку економіки. Фактори виробництва та інвестицій мають стати засобами науково обґрунтованої інноваційної діяльності, а не її метою.

Державна інноваційна політика є складовою частиною державної соціально-економічної політики і спрямована на розвиток і стимулювання інноваційної діяльності. Вона визначає цілі, напрями, форми і методи діяльності органів державної влади щодо всіх етапів інноваційного циклу аж до використання нововведень у господарській діяльності суб'єктів економіки.

З питань, в яких пропорціях повинно поєднуватися державне і ринкове регулювання, які межі і напрями державного втручання, існує багато наукових думок і підходів: від повного державного монополізму до крайнього економічного лібералізму. Проте необхідність виконання державою певних функцій не піддається сумніву.

Як і в усіх інших сферах діяльності, в інноваційній існують сфери і монополізму, і вільної конкуренції. Так, вільна конкуренція змушує компанії оптимізувати зусилля, розробляти товари більш досконалі, ніж у конкурентів. Однак наявність безлічі приватних фірм може привести до дублювання НДДКР, неефективного витрачання коштів і навіть передчасним спробам винахідництва у прагненні робити відкриття першим (що веде до великого невинного витрачання ресурсів).

Монополія має переваги порівняно з вільною конкуренцією – налагоджене фінансування, великий спектр різноманітних проєктів, що дозволяє легко переживати невдачі окремих НДДКР, можливість швидко використовувати нововведення тощо. Однак велика організація досить неповоротка і, якщо вже зайняла міцну позицію, вважає себе захищеною і втрачає стимули до винахідництва.

Свої недоліки має і варіант олігополії: невелика кількість фірм може привести до великої кількості дублюючих НДДКР без реальної їх різниці, оскільки головна мета – забезпечити продукт, схожий з продуктами конкурентів.

Держава зобов'язана сприяти забезпеченню раціонального використання інноваційного потенціалу, не порушуючи сформованої ринкової рівноваги і не випускаючи з виду такі важливі напрями, як забезпечення обороноздатності країни, підтримку соціальної сфери, збереження екології тощо.

Інноваційна сфера має особливості, які зумовлюють необхідність державного регулювання:

- окремі підприємства не в змозі здійснювати дорогі проєкти, наприклад, проводять фундаментальні науково-дослідні роботи, які не дають безпосереднього економічного ефекту;

- часто інноваційні проєкти характеризуються досить тривалим терміном окупності і високим ступенем ризику, що зупиняє приватних інвесторів;

- існують інновації, що взагалі не мають комерційного виміру: фундаментальні, соціальні, екологічні, військові дослідження тощо;

– часто наукові досягнення можуть виявитися ефективними лише в разі великомасштабного впровадження. В окремого господарюючого суб'єкта обмежені виробнича база та ринки збуту, тому в поодинокого підприємства інноваційні інвестиції можуть виявитися недостатньо прибутковими;

– економічний ефект від інновацій не можна виміряти одним прибутком, він визначається результатами діяльності, що виходять за рамки окремих підприємств. Значна частка інноваційних ефектів проявляється поза сферою докладання коштів початкового інвестора;

– державне втручання повинно регулювати прагнення підприємств-інноваторів монополізувати ефект від науково-технічних досягнень, захищаючи як права інноваційного підприємства, так і суспільства в цілому.

Інновації мають стати складовою кожного виду діяльності, реалізовуватися в будь-якій галузі народного господарства. За такого підходу стає очевидним, що завдання стимулювання переходу суб'єктів економічних відносин до інноваційного способу господарювання вимагає від держави врахування інноваційної компоненти при розробленні кожного напрямку державної соціально-економічної політики. Інша площина інноваційної функції держави пов'язана з іншим аспектом поняття “інновацій” – у зв'язку з покладанням на нього публічно-правового навантаження. Держава має стимулювати, з одного боку, створення тих інновацій, які є соціально-корисними або стратегічними з точки зору публічних інтересів, незалежно від їх ринкової вартості, з іншого – формування попиту з боку суб'єктів господарювання на них, тобто підтримувати їх розповсюдження [10]. За умов здійснення переходу до постіндустріального суспільства із орієнтацією на впровадження інноваційної моделі економіки виконання державою інноваційної функції не лише доцільно, а й необхідно та своєчасно. Інноваційна функція держави є наслідком сучасного етапу загального розвитку та відображає завдання і орієнтири держави як особливої організації публічної влади та суспільства в цілому. Ця функція реалізується не лише в межах державної інноваційної політики, предметом якої виступає формування та забезпечення стійкого розвитку ефективної національної інноваційної системи, а й через кожний напрямок економічної політики держави.

З урахуванням викладеного матеріалу можна зробити такі висновки. Специфічний зміст інновації проявляється у використанні нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівлі-продажу); упровадженні продукції з новими властивостями; використанні нової сировини; зміні в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення; появі нових ринків збуту тощо.

Становлення інноваційної моделі розвитку економіки в Україні як завдання економічної політики має супроводжуватися органічним поєднанням політичних, гуманітарних, суспільно-психологічних, інституційних передумов; новими організаційно-економічними, правовими та інституційними рішеннями та узгодженням державної промислової, фінансової, податкової політики з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Література:

1. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Уряд. кур’єр. – 2002. – № 14. – 7 серпня.
2. Инновационный менеджмент : [справоч. пособ.] / под ред. П. Н. Завлина, А. К. Казанцева, Л. Э. Миндели. – СПб. : Наука, 1997. – 276 с.
3. *Мескон М.* Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
4. *Морозов Ю. П.* Инновационный менеджмент : [учеб. пособ.] / Ю. П. Морозов. – Н. Новгород : Изд-во ННГУ, 1997. – 472 с.
5. Научно-технический прогресс : словарь / [сост. В. Г. Горохов, В. Ф. Хаменов]. – М. : Политиздат, 1987. – 410 с.
6. *Пригожин А. И.* Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 136 с.
7. *Санто Б.* Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг. – М. : Прогресс, 1990.
8. *Соколов Д. В.* Предпосылки анализа и формирования инновационной политики / Д. В. Соколов, А. Б. Титов, М. М. Шабанова. – СПб. : ГУЭФ, 1997. – 280 с.
9. Статистика науки и инноваций: краткий терминологический словарь ; [под ред. Л. М. Гохберга]. – М. : Центр исследований и статистики науки, 1996. – 258 с.
10. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко]. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
11. *Твисс Б.* Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 196 с.
12. *Шумпетер И.* Теория экономического развития / И. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 468 с.
13. *Хучек М.* Инновации на предприятиях и их внедрение / М. Хучек. – М. : Луч, 1992. – 98 с.
14. *Фатхутдинов Р. А.* Инновационный менеджмент : [учебник]. – 2-е изд. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО “Бизнес-школа “Интел-синтез”, 2000. – 624 с.

Надійшла до редколегії 01.07.2011 р.